

Markian Prokopovych: Habsburg Lemberg. Architecture, Public Space, and Politics in the Galician Capital, 1772–1914.

Purdue University Press, West Lafayette, 2009. XVI; 357 oldal.

Galícia manapság nagyon divatos. Lengyel, ukrán, német és amerikai történészek sora foglalkozik Galíciával, különösen annak fővárosával, Lemberggel a Habsburg-időszakban. A Habsburg-kormányzat, illetve a lengyel és az ukrán nemzeti mozgalmak interakciójának részletes vizsgálata több eredményt hozott már, és jelentősen hozzájárult a közép-európai nemzetépítésről szóló tudásunk elmélyítéséhez. Ennek a trendnek a legfrissebb terméke a kiváló ukrán kultúrtörténész, Markian Prokopovych doktori disszertációjának monográfiaként megjelent változata.

Az eredetileg művészettörténet és várostervezés szakon végzett szerző jó néhány kultúrtörténeti cikkel hívta már fel magára a figyelmet. A Lembergben, Prágában, Pozsonyban és Hollandiában tanulmányokat folytató, majd végül a Közép-Európai Egyetemen doktori fokozatot szerző Prokopovych kiválóan ismeri a Habsburg-országok történeti és kulturális kontextusát, amihez a releváns angolszász és német szakirodalomban való jártasság is társul. Ennek köszönhetően a Habsburg Lemberg izgalmas, új szempontokat felvető könyv lett, ami a magyar várostörténeti kutatások számára is tanulságokkal szolgál.

A könyv Lemberg építészetén keresztül vizsgálja meg azt a folyamatot, ahogy egy provinciális lengyel városból európai metropolisz lesz, illetve ahogy egy prenatalista település identitásá-

ért harcolnak a dinasztikus és a különböző nemzeti elitek. Prokopovych legfontosabb állítása, hogy a különböző identitások és lojalitások nemcsak hogy nem zárják ki egymást, hanem a város lakosai és elitjei tudatosan építették ki a többes kötődéseket.

A mű első fejezete a város Ausztriához kerülésétől 1848-ig tartó időszakot tekinti át. A tárgyalt hét és fél évtizedben városi autonómia híján a császári kormányzat tervei szabták meg a város életét. A nyilvánosság tere tehát az állam szférájára, azaz a birodalom reprezentációjára korlátozódott, így ebben a korszakban még nem lehet a habermasi értelemben vett *public space*-ről beszélni. Természetesen a dinasztikus reprezentáció mellett a sajtó, az egyesületek és a magánélet is biztosított egyfajta nyilvánosságot, de ezek nem tudták veszélyeztetni az állam dominanciáját a nyilvánosság formálásában.

Amint a második fejezetben olvashatjuk, a *Vormärz* időszakában az osztrák bürokraták mélységesen lenéztek a várost, annak lakóival és építészével együtt. Lemberget barbárnak, a várost meghatározó barokk stílust pedig teljesen értéktelennek és művészeti kvalitásokat nélkülözőnek tartották. A várost a felvilágosodás eszméi nyomán civilizálni akarták, amihez az emberi elme nagyszerűségét tükröző neoklasszikus stílust kívánták használni. A várostervezés célja a *Vormärz* alatt tehát a racionális tervezés, a város rendjének biztosítása és ter-

mészetesen az uralkodói reprezentáció. Ezt a paradigmát hevesen kritizálta a 19. század második felében a lengyel nemzeti mozgalom. A neoklasszicizmusnak német karaktert tulajdonítottak, a lengyel nemzeti örökség lerombolásával, a város uniformizálásával vádolták meg az osztrák várostervezést. A lengyel nemzeti mozgalom a város lengyel jellegét emelte ki: a barokkhoz lengyel nemzeti karaktert párosítottak, Lemberg rutén múltjáról pedig módszereken elfelejtkeztek. Ezzel szemben az ukrán nemzeti mozgalom a lengyeleket vádolta meg azzal, hogy a rutén alapítású Lembergben alig maradt rutén történelmi emlék. A 19–20. század fordulójára tehát a várost már mindegyik elit nemzeti módon értelmezte, aminek az építészeti leképeződését a nemzetiként definiált stílusok biztosították (lengyel gótika és barokk, ukrán bizánci stílus).

A harmadik fejezet fontos középületek példáján mutatja be az építészeti reprezentáció paradigmaváltásait. Az Ossolineum (könyvtár és kulturális központ) eredetileg a felvilágosodás hatására jött létre, majd később a lengyel nemzeti mozgalomban is kiemelt jelentőséget kapott és a lengyel Lemberg szimbólumává vált. A színház kérdése Lembergben is korán összekapcsolódott a nemzeti mozgalmakkal. Míg a lengyelek hamar létre tudtak hozni egy állandó színházat, addig a ruténeknek ez egyáltalán nem sikerült. Az ukrán nemzeti mozgalom viszont fel tudta építeni a Rutén Nemzeti Házat, ami a nemzeti mozgalmuk legfontosabb intézményeként működött a korszak egészén keresztül. A nemzeti épületek azonban csak

az 1890-es évektől viseltek kívülről is nemzeti jegyeket, addig csak a belső díszítés utalt a tartalomra. Az épületek külső nemzetiesítésével egy időben kezdődött meg a parkok nacionalizálása különböző nemzeti emlékművek elhelyezésével. A lengyel nemzeti emlékművek jól tükrözik a lengyel nemzeti elit többes lojalitását: olyan figurákat kerestek, akik egyszerre voltak elfogadhatóak a lengyel nemzeti eszme és a dinasztia számára (például az utolsó jelentős katonai sikert arató lengyel király, Jan Sobieski, aki Bécset szabadította fel 1683-ban).

A negyedik fejezet a nyilvános ünnepek változását tárgyalja. 1809-ben röviddel egymás után két ünnepre is sor került: először a Napóleon oldalán a városba bevonuló lengyel csapatok, majd hamarosan a visszatérő Habsburgok rendeztek nyilvános ünnepeket. Ugyan a lengyel nemzeti historiográfia az első ünnepet spontánnak és népszerűnek, a másodikat pedig felülről erőltetettnek állította be, a két ünnep koreográfiája nagyon hasonló volt, a lakosság lojalitása pedig erősen kétséges. 1869-ben a dinasztikus és a nemzeti politizálás közötti átmenetet lehet észrevenni a lublini unió 300. évfordulójára emelt emlékművön: az emlékművet magánforrásokból finanszírozta a lengyel nemzeti mozgalom. Az ünneplés hivatalosan privát, a valóságban azonban inkább nyilvános jellegű volt. Így sikerült a várost rákényszeríteni, hogy az épülő emlékművet vegye át, amely aztán soha nem lett befejezve. A nyilvános ünnepek mellett a felújítások is fontos nemzeti tartalommal bírtak. A lengyel városi és tartományi vezetés tudatosan keve-

sebb rutén kötődésű épületet újjított fel, mint lengyelt. Ezek a felújítások – a korszak szokásai szerint – sokkal inkább nemzeti szempontú átépítések minősíthetők, mint tényleges konzerválásnak. Így a város legrégebbi római katolikus templomát – amely értelemszerűen a régi lengyel jelenlétet bizonyította – teljesen átépítették, hogy jelentőségét növeljék. Sőt, nemcsak a lengyel emlékeket használták fel lengyel nemzeti célokra: az örmény katedrális úgy építették át, hogy alkalmas legyen a közeli görög katolikus templom ellensúlyozására.

Mindezen törekvések azonban csak részleges sikert arattak. Mint az a konklúzióban olvasható, mind a Habsburg, mind a lengyel, mind az ukrán kísérlet megbukott: nem sikerült a várost teljesen a saját ízlésük szerint átformálni. A város lakosságának nagy része továbbra is többes identitással rendelkezett, amiben a dinasztikus és a nemzeti lojalitások mellett helyet kapott a felekezeti és a társadalmi státusból következő kötődés is.

Prokopovych könyve tehát a lembergi építészet használatának átfogó tükrét adja. Ez azért is figyelemre méltó, mert a városról és a tartományról szóló végeláthatatlan mennyiségű irodalomhoz képest újat tud mondani. Ugyanakkor éppen a szinte csak az építészetre koncentráló megközelítésben látom a könyv egyik gyengéjét. A nyilvánosság tereinek ugyanis számos olyan városépítészeti aspektusa is van, amiről Prokopovych keveset (ilyenek a nyilvános ünnepélyek, emlékművek), vagy amiről egyáltalán nem ír (így az utcanevek nemzetiesítése).

Ennél is relevánsabb hiánynak tűnik azonban a vizsgált szereplők szűkössége. A dinasztikus-nemzeti dinamika valóban lefedi a probléma két legfontosabb szereplőjét, viszont nehezen érthető, hogy a vizsgálatból miért maradtak ki az egyházak vagy a munkásosztály. Az egyházi szertartások, az egyház egész mentalitásának nemzetiesedése ugyanis kulcsfontosságú abban a korban, amikor az egyház a lakosság egészének életét meghatározó struktúrát jelentett. A munkásosztály vizsgálata pedig annak ellenére indokolt lett volna, hogy Lemberg nem rendelkezett olyan jelentős iparral, mint amit általában egy ilyen méretű városról feltételezni lehet. A születőben lévő munkásmozgalom kifejezetten nemzetek felettiként definiálta magát, ezért reprezentációjának vizsgálata mindenképpen megért volna egy rövid kitérőt.

Szintén hiányt érzek a lengyel és az ukrán nemzeti mozgalmak kizárólagos vizsgálatakor. A könyv mindenképpen nagy újdonságot szolgáltatott volna, ha az örmény, görög, szerb stb. közösségekről is többet tudtunk volna meg általa. Sajnos azonban ezekről a csoportokról csak áttételesen, a főszereplők prizmáján keresztül kapunk információt (például az örmény templom lengyel szempontú átépítésének esete). Ezeknek a kis csoportoknak a negligálása még valamennyire érthető alacsony számuk miatt, ám a jelentős népességgel rendelkező lembergi zsidóságról is alig olvashatunk Prokopovych könyvében, pedig a zsidó önreprezentáció akár egy külön fejezetet is megért volna.

Ezek a hiányok szerencsére megbocsáthatóak a könyv fent bemutatott érdemei mellett. Prokopovych számos új szempontot vetett fel ebben a művészettörténeti, városépítészeti és történeti szempontból is érdekes mun-

kában, ami bizonyára a Galíciáról és az egész Habsburg-birodalomról szóló kutatások fontos darabja lesz.

Varga-Kuna Bálint